

BÍRÓ LAJOS
A JÖVŐ ORSZÁGÚTJÁN

— HAT ÚJSÁGCIKK. —

Költeni annyi, mint ítélőszéket
tartani önmagunk fölött.

(IBSEN)

szeAző minden jogot fentart magának, a fordítás
jogát is

MÁMORÍTÓ ASSZONYOK

Az ember már mosolyog, ha a világsajtó zörgő lapjai között turkál kaszinóban, kávéházban, vagy szerkesztőségben, akárhol, ahol a Corriera della Seratól a Neue Freie Presséig és a Matintól a Berliner Tageblattig minden nagy, komoly, reprezentatív újság együtt van. Ezek a nagy, komoly és tekintélyes lápok, amelyek egy-egy ország gondolkozását, úgyszólván az egész emberiség lelki életét képviselik, már úgy foglalkoznak, annyit foglalkoznak egy aránylag kis jelentőségű ügyvel, akkora komolysággal, kitartással és elmerüléssel elmélkednek egy aránylag jelentéktelen nőről, hogy az embernek már mosolyognia kell, ha minden nagylapban, amelyet a kezébe vesz, újra meg újra hasábos elmélkedéseket, fejtegetéseket, lélekelemzéseket talál róla. Tarnovszka grófné így... Tarnovszka grófné úgy... Leírják a mosolygását és boncolgatják a lelkét, elemezik a szavait és mérlegelik a bubáját, részletezik a múltját és latolgatják a jövőjét. Nincs az emberiség haladásának, fejlődésének, jólétének olyan nagy ügye, amellyel a világsajtó többet foglalkozott volna az elmúlt hetekben, mint ezzel a mennyei asszonnyal, ezzel a pokoli grófnéval.

Mennyei, pokoli... Ezek azok a nagy szavak, a melyekkel beszélni szokás róla. A szépsége azonban nem olyan mennyei, a kárhuzatos bubája nem olyan pokoli, mint ahogyan az újságcikkek mondják. Miért foglalkoznak hát vele annyit? Miért kísért a közepes, enyhe szépségű és figyelemre egyébként alig méltó alakja a világ-

sajtó zörgő lapjain Berlintől Parisig és Budapesttől Londonig? Az újságok Budapesttől Londonig tudják, mit cselekszenek, és ha nem tudják, hát helyes és csalhatatlan ösztön dolgozik bennük: ők a közszükségletet elégítik ki, amikor Tarnovszka grófnéről írnak, sokat írnak, még mindig újra írnak: a közönség, a bécsi, a párisi, a berlini, a londoni közönség az, amelynek az érdeklődése megteremti ezeket a cikkeket. Aki visszagondol arra, hogy a magyar közönség milyen hitetlen módon érdeklődött a szabadkai, majd később szegedivé lett bűnpör szóke hősnője iránt, az könnyen elhiszi azt is, hogy ennek a nagyobbstílű és nagyobb nyilvánosságú, nemzetközi karakterű, velleencei pörnek a szóke hősnője iránt olyan intenzív módon érdeklődik az egész kulturemberiség, hogy a világsajtó csak éppen a kötelességét teljesíti, amikor sokat ír róla. Az érdeklődés tehát valóban megvan. De mi teremti meg ezt az érdeklődést? Honnan van ez a mohó és türelmetlen kíváncsiság a »szóke bestiák«, a »bűbájos démonok« a nagy bűnperek hősnői, a mámorító asszonyok iránt?

Csaknem mindegyikről kiderül, hogy beteg nő, korlátolt beszámíthatóságú hiszterika. Tarnovszka grófnéről egy orvosprofesszor kijelentette, hogy a lelki életének egész megzavarodását egy elhanyagolt betegség okozta; — a rejtelmesség ezekről a rejtelmes teremtésekről előbbutóbb mindig lefoszlik. Kapard meg a szirént és megtaláld a betegséget, nézegesd meg a bűnügyet és patológiai jelenségekre, lelsz. Miért maradnak a Tarnovszka grófnék még mindig érdekesek, különös és ingerlő problémák?

A férfiak miatt, akiket romlásba vittek? Ezekről a férfiakról viszont mindig kiderül — legkésőbb a végtárgyaláson, s hogy szinte, egészen értéktelen emberek, alemberek, férfiatlan férfiak. Rongy népség, férfi csöcselék. Nem azért követtek el bűnöket, mert a szóke démonnak, a rejtelmes szirénnek a hatalma ellenállhatatlan, hanem

azért, mert az ő akaratuk, ellentálló erejük, erkölcsi hátgerincük, férfiasságuk semmi. Nem az asszony hatalmas nagy, hanem az ő erejük kicsi. Nem az asszony képes megőrizteni mindenkit, akit akar, hanem ők örülnek meg, mihelyt valami szokatlan nőbe botlanak bele. A démon tehát nem is dámon. Miért marad még mindig érdekes?

Érdekes marad azért, mert az ilyen asszony — már akár azért, mert hisztérika, akár azért, mert nem nagyon okos, akár azért, mert nagyon okos — a mai emberiség erkölcsi világának a határain jár. Az a nő, aki már mindenen túl van, akire nézve már szerelmi morál szempontjából sincs jó és rossz, aki már mindennél lejjebb van, az elsülyedtek, az eladottak, — azok már nem érdekesek. Aki minden kétségen és habozáson innen van, az erkölcs abszolút törvényeit ismerők és betartók, azok még nem érdekesek a nagy tömeg, az emberiség, az egész világ szemében. Tisztességes asszonyoknak nincsenek regényeik. De aki a kettő között van, féllábbal benne van a társadalomban, a tisztesség világában, a morál és a házasság birodalmában, a szabályozott erkölcsi társadalomban féllábbal pedig egy másik, egy szabadabb vagy szabadabb világban van, aki merész ballépéseket tesz, de a lépéseit ellenállhatatlan és visszafojthatan szenvedéllyel okolja meg, — az érdekes, azt megbámulja mindenki, arra irtózattal, irigységgel, félelemmel, tisztelettel, ámulattal és titkos vagy nem is titkos elragadtatással bámul a világ.

A mámorító asszonyok titka egyszerűen az, hogy az erkölcsük más erkölcs, új erkölcs; bizonyára neni különbség, mint a régi, de más és új. Az emberiség régi morálja ingadozik; az egész feminizmus, a nagy női szabadságharc új morált és a réginél tisztább morált követel; aki nem is követel új morált, az is érzi, hogy a régi sok mindenben változni készül; ezeket a mámorító nőket mindenki egy új erkölcsi világ fölfedezőinek, út-

törőinek, Kolumbuszainak érzi. Ez az érzés csal; ha a régi morál helyébe új morál jön, az egészen más lesz, mint az, amelyet ezek a mámorító nők képviselnek; az érzés azonban megvan és egy világ érdeklődését szerzi meg a Tarnovszka grófnék számára.

A férfiak, akiket elkábítanak és bűnre visznek, alantas és lelkileg rongyos egy társaság. De elkábítani is az a viszonylagos könnyedség kábította el őket, amellyel a Tarnovszka grófnék lángra gyúltak és hozzájuk omoltak, aminthogy gyenge lelkecskéjüket az a félelem nyugözi hozzá szerelmük tárgyához, hogy a mámorító nő hamarosan más férfira omolhat rá, fölgnyulladva a jól ismert lángra. Éppen a könnyű, sok habozás nélkül való, gyakori elbukás — igazában erkölcsi botorkálásnak kellene mondani — az, amivel ezek a mámorító asszonyok úgynevezett áldozataikat elkábították és ami a világ bámulatát megszerezte nekik. Nem egy ellenállhatatlan nagy szenvedély, hanem sok kis kormányozható szenvedély, nem egy nagy indulat, hanem sok apró indulat, nem egyetlen, nagy, következetes hűtlenség, hanem következetesség a hűtlenségben. Az, hogy emellett a nagy szerelmek szavaival és külsőségeivel éltek, hogy a pénzügyeiket is bölcsen mindig szerelmi ügyeknek tudták föltüntetni, hogy soha sem taszították ki magukat és soha sem engedték magukat kiteszítani a társadalomból, hogy legalább külsőleg maradtak anyák, feleségek, úriasszonyok, arisztokrata nők és hogy minden ballépésük úgy tűnt föl, mintha ez lenne az első, a legnagyobb, az egyetlen, nehéz lelki harcok árán megvásárolt szembeszállás a társadalom erkölcsével: — ebben volt az úgynevezett ígészetük, ezzel kábítottak el néhány gyenge koponyát, ezzel szerzik meg a világ érdeklődését. Úgy tünnek föl, mintha egy új erkölcsöt képviselnének, pedig néhány színes frázis rongyából egyszerűen a régi erkölcselenségeket képviselik.

KÖNYVEK.

— Szerkesztői üzenetek —

Tíz-husz esztendővel ezelőtt az volt Magyarországon a leghevesebben vitatott kérdés, ki a lovagias ember. Ki nevezhető párbajképesnek. A párbajkódexek nagy kelendőségének a kora volt ez és a polgári büszkeség legnagyobb diadalának ekkor azt tekintettük, hogy Pozsonyban egy grófnak meg kellett verekednie a kárpitosával, mert a kárpitosa tartalékos tiszt volt. A lovagiasságról és a párbajképességről való elkeseredett vitáknak — amennyire így visszafelé nézve meg lehet állapítani — Kenedi Géza az a nyugodt és felsőbbbséges döntése vett végett, hogy párbajképes minden magyar polgár, akinek jó nadrágja van...

H lovagiasságról szóló viták tehát elcsendesedtek és az erkölcsök szelídülésének jele gyanánt helyükbe új viták léptek arról: ki a művelt ember, ki tartozik az úgynevezett intelligenciához. A lovagiasság táborához még nem akart mindenki hozzászámítódni, mert ez a dicsőség végre is bizonyos kockázattal járt, a kardvágásnak és a pisztolylövésnek nem is kicsinylendő kockázatával. Az intelligencia táborának azonban nincsenek még ilyen sorompói sem, ide mindenki be akar jutni és a magyar honpolgár, ha már sem az arisztokráciához, sem a dzsentrihez, sem a legtöbb adót fizetőkhez, sem a lateinerekhez nem számíthatja magát, ha már semmiféle *rangja és címe* nincs, legalább veri a mellét és lenézi a tömeget azzal, hogy ő az intelligenciához tartozik és ő művelt ember.

Művelt ember! Ezt a címet adományozzák nálunk legkönnyebben, ezzel a címmel *ruházza* fel magát mindenki a leggyorsabban; ha másra nem, hát erre büszke a házaló is a kocsissal szemben, akivel vitája támad; kissé magasabb társadalmi állású ember leéli az egész életét és soha egy percre eszébe sem jut kételkedni abban, hogy ő valóban művelt ember és az intelligenciához — vagy mint újabban mondják, az intellektuelekhez — tartozik. És nincs cím és nincs büszkeség a világon, amelyet jogtalanabban, oktalanabban, alaptalanabban vettek volna igénybe ezren meg ezren, mint éppen ezt. Sem az, *hogy* valaki gróf, *sem* az, *hogy valaki* képviselő, *sem* az, *hogy valaki* gazdag ember, magas állású hivatalnok vagy akár miniszter, nem bizonyítéka és nem biztosítéka annak, hogy művelt ember. Éppen Magyarországon a tökéletes, sötét műveletlenségű államférfiak, politikusok és nagyurak hazája: mennyivel kevésbé bizonyos az olyan emberek művelt mivolta, akiket a foglalkozásuk sem kényszerít rá, legalább a műveltség külső mázának a megszerzésére, vagy akinek ideje és pénze sincs nagy bőségben arra, hogy művelődjék.

Ki hát a művelt ember? Kiben bízzék az ember, ha sem a cím, sem a rang, sem a vagyon nem ad biztosítékot és megnyugtatót? Van-e valami jele, van-e valami mutatója annak, hogy valaki joggal számítja magát a művelt emberek közé és hogy utólag nem derül ki róla, hogy drága kalapja alatt a legtudatlanabb, a legszánalmasabb kis agyvelőt hordozza?

Úgynevezett holt bizonyossággal végre is senkiről egyhamar meg nem lehet állapítani, milyen a lelki és a szellemi berendezkedésű. De nálunk Magyarországon van egy próba, amely csaknem csalhatatlan. Van egy titkos jel, amelyről a művelt embert fel lehet ismerni. Van egy néha inkvizíciós kegyetlenséget öltő kérdés, amely kiderít

minden titkot. Ez a kérdés, amelyet az ember szelíden, ártatlanul, érdeklődve és a biztos siker reményében tehet fel új ismerősének, így hangzik:

— És jövedelmének hány százalékát költi ön, ha szabad kérdeznem, könyvekre?

Ez a kérdés biztos hatású. Aki értelmetlenül bámul rád utána, vagy aki megzavarodik, az már elveszett. Aki csendesen, nyugodtan és biztosan válaszol rá, azzal szóba állhatsz. Lehet, hogy még ezután is ér csalódás, lehet, hogy az embered nem válogatja meg jól a könyveit, lehet, hogy szerencsétlen áldozat és részletfizetéses szemetet olvas, de a jóindulatodat és a bizalmadat kiérdemelte már azzal a törekvéssel — hiszen ebben a véges életben úgyis csak a szándék fontos — hogy művelődni akar és az életét szebbé és jobbá akarja tenni, ftbban azonban, aki a kérdésedre nem tud válaszolni, abban semmiesetre sem csalódot. Az tökfilkó. Vagy ha nem tökfilkó, hát a lelki szegények változatos, gazdag birodalmához tartozik. Vagy ha nem tartozik a lelki szegényekhez, hát a művelt emberek birodalmához semmiesetre sem tartozik.

Mutasd meg nekem a könyvszámládat és én megmondom, ki vagy. Ha nem tudsz könyvszámlát mutatni, akkor senki sem vagy.

»WEINERÉK AMERIKÁBAN«

— Egy amerikai magyar könyv —

Budapesten több magyar él, mint amennyivel Árpád meghódította Magyarországot. De melyik a nagyságban Budapest után következő magyar város? Szeged? Szabadka? Nem: — Newyork. Szegeden százezernél kevesebb magyar él, Newyorkban százezernél jóval több. Newyorknak van városrésze, amelyet kis Magyarországnak hívnak, Newyorkban magyar vendéglők és magyar napilapok, magyar ünnepek és magyar politikai mozgalmak vannak. Ez azonban csak Newyork. De nagy magyar napilap jelenik meg Clevelandben is; és Chicago és Pittsburg környéke is tele van kis magyar telepekkel. Egy milliónál több magyar él odaát — és ezt az egy milliónál több magyart nemcsak eleresztettük mi itthonról, az állam és minden hivatalos fórum nemcsak nem törődik velük és nemcsak véték számba menő ügyetlenségeket követ el, ha valamilyen dolgukba valahogyan beleavatkozik, hanem nem is tud róluk igazában semmit. Gondoljuk meg: egy kis országra való magyar van odaát, annyi magyar van az Egyesült-Államokban, mint Erdélyben ; és ennek a magyarságnak az egész helyzetéről, az anyagi viszonyairól és a lelki fejlődéséről, az ellentál ó erejéről és a beolvadásról, az egész lelki és szellemi életéről, jóformán semmit sem tudunk.

Pedig ez a milliós magyarság egyrészt önálló lelki életet él, másrészt nincs érdekesebb kérdés az itthon maradt magyarság jövője, az egész magyarság fejlődési lehetőségeinek szempontjából sem, mint az: hogyan reagál a magyar kivándorló a világgazdaságnak arra β dübörgésére, amelyet kint hallanak meg először idegesen remegő dobhártyái, mivé válik a puha magyar lélek a kérlelhetetlen harcnak, egy egész új világfölfogásnak abban a lelki fürdőjében, amelybe odakint belekerül. Aki ez iránt a kérdés iránt érdeklődött, az egy-két magyar útleíráson kívül legföljebb az amerikai magyar napilapokból kaphatott fölvilágosítást. A napilapok azonban Amerikában is, — sőt ott csak igazán, — a nappal foglalkoznak; csupán egy-egy megjegyzésük, még inkább egy-egy hirdetésük világít néha arra rá, mivé válik kint a magyar lélek. Rajtuk kívül azután semmi sem volt.

Most azonban a Szabadságnak, a nagy clevelandi magyar napilapnak a kiadásában megjelent egy kétszázhetven oldalas könyv. A furcsa címe ez: Weinerék Amerikában. Írta: Egy öreg amerikás. Ez a könyv nemcsak az első produktuma az amerikai magyarság önálló szellemi életének, hanem teljes és szinte végleges választ ad — nem arra, milyen az amerikai magyarság helyzete, hanem arra, milyennek látja az amerikai magyarság a maga helyzetét, nem arra, milyen lesz az amerikai magyarság jövője, hanem arra, hogyan vélekedik az amerikai magyarság a maga jövőjéről, a maga mostani helyzetéről és az ó-hazáról: az old country-ról, mint ők mondják.

A Weinerék Amerikában: regény, néprajz, útleírás, vitairat, lelkesítő olvasmány; és én kevés könyvet olvastam még, amely megkapóbb, gondolkozásra ingerlőbb, érdekesebb és meghatóbb lett volna. Nem mintha nem lennének ennek a könyvnek hibái; oh igen, sok a fogyatékos-

sága, bár gyakorlott tollal, teljes írói készséggel, biztos rutinnal és meleg szívvel íródott. Hanem: egy világfölfogás van mögötte. Benne van az amerikai magyar kétlelkűsége: nagy szeretete és fájdalmas kicsinylése a régi hazának; egy komoly és szent hazafiasság egyrészről, amely odakint önzetlenebb és nagyobb lesz, mint akárkié az itthon maradtak közül és másrészről az a tudat, hogy — amint a regény vezérmotívuma mondja — Amerika is all right, az élet már csak Amerikában képzelhető el...

Mi történik ebben a regényben? Weinerék kíván-dorolnak Amerikába. Weiner itthon gazdag földbirtokos és nagykereskedő volt; a felesége előkelő és kényes úri-asszony, a fia elkényeztett, nyafogó úri fiú, a lánya kényes, kis úri leány. Az utat már a fedélközön teszik meg. Ellis Islandon nagynehezen átbocsátja őket az in-aquisition; a pénzüket egy magyar gazember kicsalja tőlük: Weiner már-már öngyilkossá lesz, de mégis össze-szedi magát: a kis család egy nyomorúságos lakásban telep-szik meg a legsötétebb East Side-on. Kezdődik a harc az új életért, kezdődik a lelkek nagy átalakulása. Weiner házaló-kereskedő lesz, a fia utcai cipőtisztító-gyerek. A fiú az, aki legelőször válik amerikaivá: igazi american boy-já. Jön a nyomorúság, jön a betegség, az éhen-halástól és a hajléktalanságtól a fiú menti meg a csa-ládot. Weiner még »mosolyt keltő illemtudással« hajol meg a rendőrbíró előtt, aki a fiút eltiltja a cipőtisztítástól és az ingyen iskolába küldi, de a fiú egészen ame-rikai már. Azután lassan amerikaivá válik az apa, az anya és a lány is. A két asszony is dolgozik, az apa is boldogul lassanként, új lakásba költöznek, megismerik Amerikát a sok szabadságával, a nagy komolyságával, munka-tiszteletével; lassan berendezkednek egy állandó és tűr-hető életre. A fiú rikkancs lesz és közben tanul. Azután a lány hivatalba megy. Weinerék amerikai állampolgá-

rok lesznek. A fiú azután pincér lesz, hogy az egyetemet elvégezhesse és egy amerikaijáró magyar társaságot pincéri minőségben hí meg a Columbia-egyetem évről ünnepére, ahol őt a jogi tanulmányai elvégzésével föllevatják... A lány férjhez megy; a fiú ügyvéd lesz, pár év alatt nagyhírű ember, azután Newyork állam államtitkára. Pár év múlva az egész család ellátogat haza Magyarországra, a fiatalok, young America, visszamegy Amerikába, az öregek azonban itthon maradnak. De minden évben átmennek Amerikába látogatóba, mert nemcsak a fiatalokat, hanem Amerikát is viszont akarják látni. »Mert nemcsak a fecskemadárnak, hanem az öreg amerikásnak is két hazát adott a sorsa, hogy egyiktől se tudjon elszakadni örökre.«

Eddig van. Egyszerű mese és talán sok is benne az optimizmus. De az amerikai magyarság így látja a maga sorsát, és ha hozzávesszük még, hogy a régi hazát hogyan látja, milyen fájdalmas kicsiny léssel gondol rá, akkor ez a könyv többé válik lelki dokumentumnál is. Akkor történelmi dokumentum, mert arról is beszámol, miért kell annak a milliányi magyarságnak, amely Amerikában van, kéréletlenül, örökre elvesznie a magyarság számára. Világfölfogások állnak szemben egymással; a regényben egy-egy megjegyzés fölvilágosítja világot rá az amerikai lélek mivoltára; az egész történet pedig, — amilyen átlátszóan egyszerű és kevésbé komplikált külvilágban — félreérthetetlenül azt bizonyítja, hogy a magyarságnak be kell olvadnia, meg kell szűnnie, föl kell mennie abban a nagy kohóban, amelynek Amerika a neve.

Ki írta ezt az érdekes és különös könyvet? Ne legyünk indiszkrétebbek, mint maga a könyv. Egy öreg amerikai írta, olyan ember, akinek a nevét nagyon emlegették valamikor, aki sokféleképpen szerepelt itthon, aki szín-

tén sok küzdelemből került ki megacélozott lélekkel. Jó amerikai lett (és jó magyar maradt. Kettős lelkének érdekes dokumentuma gyanánt küldte haza ezt az emberileg nagyon vigasztaló, de magyar érzésünknek nagyon szomorú könyvet.

ANYÁK ÉS LEÁNYOK

Az egymás után következő nemzedékeket az irodalom, sőt a társadalomtudomány is csak a férfitagjaiban szokta összehasonlítani. «Apák és fiuk.» Miért nem: anyák és leányok? Az a férfigeneráció, amely most él, sokkal kevésbé különbözik az előtte élő generációtól, a fiuk sokkal kevésbé különböznek az apáktól, mint a leányok az anyáktól. A férfi erkölcsi, céljai, egész világfelfogása, a társadalomban való egész helyzete alig változott ötven, sőt százesztendő óta: aki változik, aki átalakul, aki új helyzetbe kerül, aki szinte új lelket kap, az az asszony. A társadalom egész nagy átalakulása, egy új gazdasági rend kiformalódása, a gépek új világa, életviszonyaink minden változása az ő helyzetén változtat, az ő lelkén hagy nyomokat sokszor szinte érthetetlen és látszólag összefüggés nélkül való módon.

A leány ugyanolyan életviszonyok között él, mint az anya. Kis faluban például; csendes, biztos, nyugalmas polgári jómódban. A leány sorsának minden valószínűség, minden mérlegelés, minden számítás szerint úgy kellene alakulnia, mint az anya sorsának: csöndben megvárni, míg eljön érte valaki, bevonulni egy nyugalmas otthonba és leélni az életet rázkódtatások nélkül való biztos polgári jómódban. Ehelyett az történik, hogy a lány, a fiatal, az életet nem ismerő, soha semmi lázító szót nem hallott lány, nyugtalankodni kezd, a maga életét akarja élni, a maga külön útján akar járni, ki akar menni a világba, dolgozni akar, tanulni akar...

Nem minden lány. Szerencsére nem minden lány. De sok; elég sok arra, hogy megkérdezzük: mi szította föl a nyugtalanságukat, hogyan férkőzött hozzájuk a nagy női forradalom izzó lehellete és milyen reményekkel indulhatnak ki a maguk csendes világából a munkának és a küzdelemnek abba a zúgó, nagy világába, ahová olyan ellenállhatatlan vágy hajtja ki őket. Egy kicsit az egész feminizmus benne van ebben a kérdésben: mit várhatnak a nők az önállóságtól, mit ad a lánynak a tanulás és a munka és milyen munkára akarjon egy lány jogot váltani a tanulással?

Ott, ahol az önállóság, a tanulás vagy a munka kegyetlen kényszerűség, ott a kételkedésnek el kell hallgatnia. Ott csak arról lehet szó, mi a módja annak, hogy a dolgozó nő jogait biztosítsuk, az életét elviselhetővé, jobbá, szebbé tegyük. De ott, ahol még pályaválasztásról lehet szó, vagy éppen ott, ahol az a kérdés: vállalja-e saját akaratóból az önállóságot és a munkát egy lány, ott már megszólalhat a kételkedés és a kritika. Nemrégén még sokan voltunk, akik azt tartottuk: az a tökéletes társadalmi rend, amelyben nemcsak minden férfi, hanem minden nő is dolgozik. De azóta egy-két furcsa tapasztalat érzékenyen befolyásolta ezt a meggyőződést és kevés híjja, hogy a meggyőződésünk így nem alakult át: az a tökéletes társadalmi rend, amelyben minden férfi dolgozik, de egyetlen nő sem dolgozik.

Sértő ez az óhajtás a maga értékét ismerő, a maga függetlenségére büszke, a maga külön emberi életét élni akaró, általában a dolgozó nőre? Nem akarnak a nők többé eltartottak, másodrendű emberek, vagy — hogy is mondja az agitáció? — odaliszkek lenni? — Ő, hiszen ez az ideál-féle nem is követelés és nem is program, csak annak a megállapítása, hogy így is lehet nézni az egész feminizmust, csak annak a jelzése, hogy így is lehet nézni azt a nagy problémát, hogyan helyez-

kedjenek el az asszonyok a jövőnek kialakulóban lévő társadalmi rendjében. És ebből Az ideálból lehet engedni: talán így lehet megformulázni a dolgot: az a tökéletes társadalmi rend, amelyben minden férfi dolgozik, da egyetlen anya sem dolgozik.

Mert a női munka... A női munka minden hívére kegyetlen csalódást jelent annak az amerikai vasúttársaságnak az elhatározása, amely összes női hivatalnokait elküldi, mert gondosan vezetett statisztikái azt mutatták, hogy a női munka és a női munkaerő kevésbbé megbízható a férfimunkánál és férfi-munkaerőnél. Mit mondjunk erre? Eddig abban a hitben éltünk, hogy iskolában és egyetemen, műhelyben és hivatalban a nő szorgalmasabb, megbízhatóbb, igyekvőbb és pontosabb a férfinál. Most jön ez az amerikai vasúttársaság és elbocsátja a női hivatalnokait, akik pedig olcsóbbak is. Mit mondjunk?

Mindenekelőtt azt, hogy ez az egész eset egyelőre csak annyit bizonyít, hogy nem minden munka való nőknek. Azt, aimit régen tudtunk, hogy a női fizikum más, hogy tehát a nőknek más munka való, mint a férfiaknak; ebből azonban rögtön le kell vonni azt a tanulságot is, hogy a nőknek bizonyos fajtájú munkákra általában nem szabad vállalkozniok, mert ha vállalkoznak rá, baj lesz belőle. Az, amit egy másik amerikai ember mond, hogy a nők nem valók tanítóknak és tanároknak, hogy az amerikai ifjúság elpuhul és elfiatalodik, mert nagy részt nők tanítják, az nem lehet igaz. Az nyilvánvalóan ostobaság. Ellenkezőleg: lassankint arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a nevelés és a tanítás csak nőknek való, hogy a gyermekeket egészen nőkre kell bízni, hogy az elemi iskolákból és a középiskolák alsó osztályaiból szinte egészen ki kell vonulniok a férfiaknak, hogy a helyüket az asszony foglalja el.

Az asszony. De nem minden asszony. Az eddigi tapasztalatok nemcsak arra jók, hogy megállapítsuk; bizonyos fajtájú munkák egyáltalában nem valók a nők számára, hanem arra is, hogy megállapítsuk: bizonyos fajtájú nők nem valók semmiféle munka számára. Ennek a második tapasztalatnak a kimondásában nincs semmiféle kicsinylés és semmiféle lenézés azokkal szemben, akikre vonatkozik. Ez nem kritika, ez megállapítás. Megállapítás már csak azért is, mert asszonya lenni és anyává lenni a végén minden nő tud. Anyává lenni pedig van olyan szent és nagy dolog, hogy vele szemben semmiséggé váljék az a kérdés, tudott-e jó matematikussá válni egy egészséges gyermek gondos és jó anyja, igen vagy nem. Igaz, ebbe a kérdésbe megint tiz új nagy kérdés kapaszkodik bele, a probléma itt ismét százfelé szalad szét; ide azonban most éppen csak az a megállapítás tartozik: vannak nők, akik általában nem alkalmasak semmiféle munkára.

Annak a lánynak, aki az anyja sorsát nem akarja elfogadni, aki otthonról kimegy a világba, aki függetlenséget és munkát akar, erre kellene gondolnia, mikor a nagy elhatározás előtt áll. A függetlenség könnyű, de a munka *nehéz*, a függetlenség nagy örömeket hozhat, a munka azonban rettentő csalódásokat. A női függetlenségnek és a női munkának a kérdése — sajnos — nem olyan egyszerű, mint ahogyan az agitáció hirdeti és mint ahogyan a lelkesedés hiszi. Aki teljes lelki és testi szívósság nélkül megy neki a függetlenségnek és a munkának, az árt magának, sőt árt annak az ügynek is, amelyet a máévá tett.

A nő helyzete a társadalomban most szinte állandóan változik. Ebben az állandó változásban, ebben az óriási átalakulásban kínos és veszedelemmel teljes a helyzete még annak a nőnek is, aki — mint mondani szo-

kás — biztos révben van, mert ha a nagy átalakulás anyagi veszedelmei nem is fenyegetik, a lelkek forradalma, az erkölcsök forradalma folyton elragadhatja és összeütközésbe juttathatja a környezetével és az élete föltételeivel. A lelkek forradalmának is sok áldozata van. És a leányok azért mások, mint az anyák, mert ha a helyzetük egyébként egyforma is, a leányt egy átalakuló világnak a levegője veszi körül; csodálatos módon, a legelrejtettebb helyekre, száz titkos csatornán át, könyvek és újságok szárnyán, telegráfdróton és vasúton, levelekkel és emberekkel eljut az asszonyi lélek nagy forradalmának a forró lehellete. Akit magával ragad és aki a helyét azután meg is állja, annak jó. Aki azonban teheti, az a bizonytalanságnak és a forrongásnak ebben a világában szálljon szembe a vágyaival és ne vállalja egy óriási küzdelem nagy kockázatait.

FEHÉREK ÉS FEKETÉK.

Ölik még az Egyesült-Államokban a feketéket azért, mert a fekete boxoló legyőzte a fehéret? Már nem. Az első düh lecsillapodott; vagy harminc négert fölakasztottak; a néger megtanulhatta, hogy — boxverseny ide, boxverseny oda — mégis a fehér az úr; ez egyelőre elég. Már nem ölik a négereket; a jövő szempontjából azonban ezt a mondatot így is lehet, sőt így kell megformálni: még nem ölik a négereket. Még nem ölik. Tudniillik várnak a következő alkalomra.

Az alkalom eljön. Az Egyesült-Államok fehér lakosságában állandó, latens négerölési hajlandóság van, ennek a lapangó ölési vágnak, ennek az állandóan szikrázó gyűlöletnek, a megvetés e fanatizmusának csak alkalom, sőt csak ürügy kell arra, hogy pusztítani kezdjen. Ha mód volna rá, ha valami módon egyáltalában elképzelhető volna, ha nem volna olyan égrekiáltóan szörnyű, fizikailag lehetetlen és a kor szellemével olyan ki egyenlíthetetlenül ellenkező dolog: ez a latens ölési vágy, ez a kegyetlen népszenvédély egy óriási Szent Bertalan-éjszakán az Egyesült-Államoknak mind a tíz millió négerét egyszerre kipusztítaná. Mind a tízmilliót egyszerre kiölni lehetetlen. Az amerikai nép tehát darabokban próbálja őket kiirtani.

Mielőtt fölháborodnánk ezen a barbárságon, egyet gondoljunk meg, helyesebben: egyet vegyenek tudomásul azok, akik még nem tudnák. Ezt: mindenütt, ahol

fehér ember nem fehér emberekkel érintkezik, csalthatlatlan bizonyossággal megszületik a világ legmerekvebb, legridegebb és legkéríthetefenebb arisztokráciája és arisztokratikus gőgje, a faj arisztokráciája, a szín arisztokráciája, a fehérség büszkesége a feketeséggel vagy a sárgasággal szemben. Az amerikai természetesen nemcsak a négert tartja alsórendű és megvetésreméltó, bélyeges fajnak, hanem minden színes — coloured — embert, a japánt, a kínait, az indiánt is. Viszont olyan emberek, akik innen Magyarországról például a leghumánusabb és leglelkesebb egyenlőségi elvekkel elmentek Japánba, ott — a japánok minden szédületes sikere ellenére — megtanulják a japánit másodrangú embernek tekinteni és — teljes egyetértésben azzal a nagy angol kolóniával, amely Japánban él — mélységesen megvetni és lenézni. »Alsórendű emberek.« »Tisztátlan sárga majmok... «

Az ilyen Japán-járt emberek mosolyognak a mi humánus fölbuzdulásainkon, aminthogy az amerikaiak lenézően vonogatják a vállukat, ha mi azon méltatlankodunk, hogy az Egyesült-Államokban négernek nem szabad egy fehér vendéglőbe bemennie, nem szabad fehérek közé egy vasúti kocsiba beülnie... Mi nem tudjuk, mondják ők, mi a színes ember: milyen hitvány, milyen aljas, milyen tisztátlan lelkű, milyen kultúraölvő...

Akármi már most ennek az állandóan az ölés vágya felé járó ingerlékenységnek az oka: az ingerlékenység megvan, a gyűlölet megvan, a megvetés föltámad mindenütt, ahol fehér ember a színessel érintkezik és nem csupán az Egyesült-Államok, amelyek minden fehér bevándorlót beolvasztanak a most ott kialakuló új fehér fajba, hanem az ausztráliai államok is, amelyek szinte újsághirdetések útján keresnek munkás bevándorlókat, szinte államkormányzati elvvé emelték a színes ember megvetését: kizárván a bevándorlásból a feketéknél

fajilag bizonyára értékeesebb sárgákat. A gyűlölet tehát megvan és számolni kell vele.

Azt jelenti ez, hogy az emberiségnek el kell készülnie arra a minden eddigi háborúnál rettenetesebb faji háborúra, amelyet valamikor a kétezeregyszázadik évben az erőszakkal civilizált színes emberek vívnak meg a föld uralmáért a föld eddigi uraival: a fehérekkel? Arra a háborúra, amely egyszerre tör ki Afrikában és az ázsiai Indiában, Amerikában és az ausztráliai szigeteken angol fönnhatóság és francia uralom, német gyarmatosítók és yankeek ellen? Arra a háborúra, amelyben egy jeladásra és egy célért harcol az afrikai néger és az ausztráliai maori, akikre a fehér ember egyformán rákényszerítette a civilizációt, a kezükbe adván a civilizáció fegyvereit is? A fehér ember a nyíl helyett rájuk kény szerítette az ismétlő puskát; ráadásnak adta a háttartalan megvetését; hátha a színesek egyszerre kitalálják, hogy a megvetés — és ami velejár: a kizsákmányolás — ellen nagyon használható eszköz az a rájuk kényszerített ismétlő puska? Az olaszok rettenetes afrikai veresége fölötté tanulságos példája annak, mit jelent a feketékre rákényszeríteni a civilizációt; és az, hogy Haiti szigetén a német telepesek, teljesen elzüllöttek, szinte jobbagyái lettek a négereknek — amin a német lapok keservesen szoktak siránkozni — szintén igen figyelemreméltó példája annak, hogy tud a néger is úr lenni, arisztokrata lenni, kizsákmányolni...

Jön tehát a nagy összeomlás, a kultúra nagy pusztulása, a káosz? Aki akarja, ezt is hiheti. Egy-két regény van is már, amely ezt a nagy kataklizmát, a vérben és lángban való nagy elpusztulást írja le. A távol jövő képét azonban a tudományosan csak egy kevésbé iskolázott gondolkozás másképpen látja. A faji erők nagyon hatalmasak, pusztító szenvedélyek lobognak föl néha

belőlük. A faji erőknél azonban még hatalmasabbak a gazdasági erők, a hatásuk állandóbb, egyre növekedőbb, önönmagát megsokszorozóbb, egyre érezhetőbb, annyira, hogy sokan a fajgyűlölet föllobbanásai mögött is csak gazdasági okokat hajlandók látni. De Ma a faji éAzéseket meg is hagyjuk önönmagunkban is ható erőknek: a gazdasági erők náluk is hatalmasabbak. A gazdasági erők értékelése, az emberiségnek szemmel látható és sok valószínűséggel előre megjelölhető fejlődése pedig mást jósol: nem az óriási világösszezapást fehérek és színesek között, hanem kisebb-nagyobb összezapások után egy lassan az egész földtekére kiterjedő megbékülést, előbb fehér és színes államok egyensúlyba helyezkedését a fegyveres béke révén, — mint az orosz-japán példa mutatja — azután egy nagy és általános értékicserélődést, amely például Az *élő* munkaerőre is vonatkozik, végül — szörnyű kimondani — egy nagy összeolvadást.

Nem kell, hogy az ember faji arisztokrata, vagy a fajtisztaság fanatikusa legyen s mégis idegenkedést érez ezzel a gondolattal szemben: az ükunokáink ükunokáinak az ereiben már négereknek és mongoloknak a vére is folyik majd De a fajtisztaság konok és korlátolt fanatikusának kell lennie az embernek ahhoz, hogy ennek a lehetőségét, sőt a valószínűségét is tagadja. A négerek alsóbbrendűségének hirdetői diadalmasan szoktak arra hivatkozni, hogy a néger férfiban állandóan, olthatatlanul lobogó vágy ég a fehér nő után (ami a legtöbb amerikai lincselés oka), viszont a fehér férfiban a néger nő látása inkább undort támaszt, mint vágyódást. Ez az állítás magában véve sem igaz, a sárga nőre általában még kevésbé igaz, mint a feketére és ami a legfontosabb, van egy kiegészítője: a fehér hölgyek nem hagyják viszonzatlanul a színes ember vágyódását. A franciák

nem győznek eléggé gúnyolódni azon, hogy az erkölcsös német nők milyen szerelmes tolongást visznek végbe egy-egy exotikus néger csapat körül, amely Berlinbe téved; a németek viszont a párisi nőknek a négerrek iránt minden alkalommal botrányosan megnyilatkozó szimpátiái fölött gúnyolódnak; és mind a ketten megegyeznek abban, hogy a newyorki hölgyeknek a kínaiak iránt való vonzalma (mint egy híres bűneset nemrégiben az egész világ előtt dokumentálta) egyenesen hajmeresztő.

Hajmeresztő. De egy dolog egészen bizonyosan következik belőle: az, hogy holmi kiegyenlíthetetlen faji undor, amelyről a faji arisztokrácia hirdetői álmodozni szoktak, a valóságban nincs meg. Nincs meg még akkor sem, ha a feketékhez botrányosan vonzódó newyorki nők a nemük, beteges példányai. A föld, az egész föld egyie jobban industrializálódik, a fajok közötti érintkezés sűrűbb és egyre könnyebb; elzárt faji területeket fönntartani egyre nehezebb; a geográfiai korlátokkal sok szociális és morális korlát tűnik el, és az a vonzalom, amelynek az érvényesüléséhez most még beteges hajlandóság kell, föltámadhat és érvényesülhet minden beteges hajlandóság nélkül a fajnak talán legkülönbb, mert legvállalkozóbb hajlandóságú példányaiban is. Az első sárga-fehér és fekete-fehér házasságok mindenesetre a fajnak derék képviselői között kötődtek és másrészt a történelem tanúsága szerint soha fajok hosszú ideig keveredeten — külső keveredetségben — nem éltek belső keveredés, összeolvadás nélkül. A külső keveredés így megkezdődött és egyre gyorsabb tempóban folyik az egész földön.

Nem a holnapról van szó és nem a holnaputánról. Talán egy évezredről — ki tudná megmondani? Ki tudná megmondani, hogy a nagy fajkeveredésen belül milyen új áramlatok, milyen új kollektív tehetségek, milyen új gyűlöletek és harcok, általában milyen haladás vagy milyen

hanyatlás áll be? De hogy a fehér embernek a föld meghódításaért cserébe oda kell adnia a maga feji egyéniségét, az bizonyos. És hogy a négeröldöklések és a sárgákat kizáró törvények, ha egy hosszú küzdelem kezdetét jelentenék is, egyúttal ennek a küzdelemnek a végére is odamutatnak már, és hogy a vén föld vagy új fajoknak vagy egyetlen, egységes emberi fajnak a keletzését fogja látni az eljövendő évszázadokban, az is bizonyos. A különböző elemek nagy összeomlása, egymásba zúdulása megkezdődött, amerikai négerölések, ausztrál sárgaellenes törvények, kínai boxerlázadások mind csak jelenségek, amelyek a vegyülés és összeolvadás nagy kémiai processzusát kísérik.

LEVELEK.

»Jaj neked, mert unokának születél.« Az előttünk levő generáció az udvariasság törvényévé tette, hogy levelekre válaszolni kell, mi már nyögve engedelmeskedünk ennek az íratlan törvénynek, az utánunk jövőket pedig írott törvény fogja egy ideig erre a gályarabmunkára kényszeríteni. A német birodalmi törvényszék három-ezer márka kártérítésre ítél valakit, mert nem válaszolt egy hozzá intézett levélre. Az Ítélet megokolása: — nem jogi kötelesség ugyan a fölvilágosítást kérő levélre válaszolni, de erkölcsi kötelesség, a méltányosság kötelessége és aki ennek az erkölcsi kötelességnek az elmulasztásával háromezer korona kárt okoz embertársának, az fizesse meg ezt a kárt a perköltségeken kívül.

Rémítő? Ha eszerint egy kócos lángelmének vagy egy simára fésült tökfilkónak eszébe jut, hogy valami irodalmi vagy üzleti vállalkozását az én információm-tól tegye függővé, akkor én tartozom elővenni az utált levélpapírt és szellemi haptákba állni, hogy ez az ember, akihez nekem semmi közöm, aki engem szemérmetlenül zaklat, pontosan megkapja a maga információját. Az ember, álmélkodva kérdezi, hogy lehet egy ilyen bírósági döntéssel megnyomorítani az üzleti életet, a sajtót, bankdirektorokat, politikusokat, szerkesztőket, írókat, — mindenkit, aki ki van téve annak, hogy olyan ügyekkel forduljanak hozzá, amelyekhez semmi köze és amelyekkel semmi kedve sincs foglalkozni. Az ember elgondolkozva kérdezi: mi a magyarázata ennek a min-

den ember szabadságán erőszakot tevő döntésnek és nem teremt-e ez a döntés olyan állapotokat, hogy egy haragos fölzúdulás hamarosan rákényszeríti a bíróságot a a válaszkötelességet megállapító ítéletnek a megváltoztatására.

A magyarázat? Az előttünk lévő korszakban, az apáink, de különösen a nagyapáink korában a gondolatok kicserélésének — távollevők között — jóformán a levél volt az egyetlen eszköze. Az embereknek idejük is volt a megfontolt és gondos levélírássra, kedvük is volt rá, szükségük is volt rá. A levélnek ezt a szerepét, mint annyi mást, átvette az újság, a napilap, amely néha, sajnos, még a legprivátább dolgokról is pontosabb és részletesebb információval szolgál a levélnél és amely, a kisjelentőségű családi eseményeket kivéve, jóformán mindenről beszámol. Politikai leveleket váltani fölösleges, irodalmi leveleket váltani nevetséges, általában: gondolatokat levélben közölni idejét múlta és csaknem mindig komikus dolog. A levél számára megmarad: a tények közlése, a családi eseményekről való beszámolás, apró üzleti részletek fölsorsolása, mert hiszen a valamivel fontosabb és nagyobb jelentőségű tények közlését úgyis átvette a telegráf és a telefon.

A mai emberben ugyanaz az érzés, amely azt mondja, hogy a levél fölösleges valami, kifejlesztett egy különös szemérmességet is. Akinek valaha öt évvel azelőtt írott levelei kerültek a kezébe, érteni fogja, mit jelent itt a szemérmesség említése, öt év!... mekkorát változik ennyi idő alatt a mai ember. Ha csak megváltozhatatlan, nagy és szent érzelmekről nem volt szó a levélben, milyen furcsának találja a levelet; milyen furcsának a régi tréfálkozást; általában: milyen léha dolognak találja, hogy a lelki élelének ilyen intimitásait, talán idegen kezekbe kerülő papírra bízta. Nagy és szent

érzelmek vagy tények felsorolása: erre még jó a levél, egyébként csak az üzleti érintkezés számára való. Maga a távolság érzése, az, hogy messze vagyunk valakitől, akit szeretünk, az is ellent mond annak a világgépnek, amely bennünk él és az, hogy a gyorsvonat és az automobil, a drótnélküli távíró és telefon korában hosszú levelekben írjuk meg valakinek, hogy szeretjük, az szinte megalázó dolog. Minek írni, mikor pár óra, de legföljebb egy-két nap alatt elvisz hozzá a gyorsvonat? És minek hosszan írni, mikor lassankint mindnyájan írógépen írunk és az írógép csakugyan lehetetlenné teszi az intimitást. A német könyvpiacra most még egyre-másra jelenik meg nagy halottak hátrahagyott levelezése, ötven év múlva ritkák lesznek az ilyen könyvek, mert a mai nagy emberek rövid írógépes jegyzékeket küldenek levetek helyett.

A szeretetről beszélő levelek azonban hagyján. De miféle erkölcs kényszeríthet engem arra, hogy még ma is válaszoljak egy olyan embernek a levelére, akit nem ismerek és akinek az ügye nem érdekel? Udvariasság sőt emberi szolidaritás dolga volt minden levélre válaszolni addig, amíg a fölvilágosítás szerzésének az egyetlen módja az volt, hogy valaki egy embertársának a jóindulatához fordult. De ma: az információs irodák, a magándetektívek, bejelentő hivatalok, szerkesztői üzenetek és ügyvédtúltengések korában? Ma, amikor minden információt pénzért lehet megszerezni, még pedig igen olcsón? Miért akar most X úr vagy Y kisasszony az én fáradságom árán pár fillért megtakarítani?

Az igazi udvariasság nem az többé, hogy válaszolni kell minden levélre, hanem az, hogy nem kell levelet írni olyan emberhez, akinek nincs rá különös oka, hogy a levélre válaszoljon. Vagy meglévő összeköttetés, kölcsönös szimpátia, jövőben teendő szolgálatok adjanak tehát jogcímet rá, hogy valakit levéllel terhelek és

válaszra kényszerűek, vagy az, amiről írok neki — még ha kérés is — legyen olyasmi, ami érdekli őt. És — ez a legfontosabb — ha választ nem kapok, ne sértődjem meg, tekintsem a válasz elmaradását egyszerűen annak, hogy akihez a levelet írtam nem óhajt az ügyemmel foglalkozni. Az igazi udvariasság az, hogy ne írjak levelet, de ha már levelet írok, akkor vegyem be a levelembe, hogy a válasz elmaradását így vagy úgy fogom tekinteni, tagadásnak vagy elhárításnak, vagyis biztosítsam azt, akit egy levéllel terhelek, eleve arról, hogy nem sértődöm meg, ha nem válaszol.

Levél révén azonban eddig csak az udvariasságunkat zsarolták meg idegen vagy nekünk közömbös emberek. Németországban a zsarolás ezentúl a pénztárcáikon keresztül válik érzékennyé és fájdalmassá. Nemcsak jelentéktelen, ízetlen és kellemetlen levelekre, hanem pimasz levelekre válaszolni kell. A nagy erős, mindig biztos lépésű Maupassant csak a Baskirvcsév Mária rejtelmes és ábrándos — névtelen — leveleire való válaszaiban válik botorkálóvá, csaknem ügyetlenné és szánalmassá; ha most élne Németországban, akkor kötelessége volna minden exatált kisasszony és minden lelkes ifjú kezdeményezésére nyilatkozatokat tenni önönmagáról, a terveiről, a munkáiról... a jó Isten tudja mi mindenre terjed ki az a főtörvényszéki határozat. Pedig a levél mégis csak a tegnapé. A holnap útját talán az örökké kötekedő, de minden kötekedésében csodálatosan komoly Shaw mutatja meg, aki fonográfba mondta bele a memoárjait, előfizetést nyitván egyúttal ezekre az irodalomtörténeti értékű fonográflemezre. Valahol erre van a jövő útja. Aki azt akarja, hogy a levele tartalmát egészen bizonyosan tudomásul vegye az, akinek a levél szánva van, az már ma is jobban teszi, ha a levelet apróhirdetés formájában kinyomatja egy újságban, mert a levél elveszhet, elsik-

kadhat, de az újságot megszerzi az, aki véletlenül nem kapott meg egy számot. Holnap pedig... holnap talán drótnélküli telefonkészülékemmel szólítom föl azt, aki számára való mondanivalóm van, akár itt van Budapesten, akár Szatmármegyében, akár Amerikában. Kedves asszonylevelek, amelyekből szeretet beszél, hosszúkás vagy gömbölyű leányos betűk, amelyek mögött gazdag és különös lelket keres az olvasó, kedvesek ma is, — holnap* azonban már ezek se lesznek meg, eltűnik a levélírás egész poézise és eltűnik az udvariassági kódex, amelyet a levélírásról csinált meg a múlt életformáihoz makacsul ragaszkodó ember.

TARTALOM.

Mámorító asszonyok	3
Könyvek.....	7
Weinerék Amerikában	10
Anyák és leányok	15
Fehérek és feketék	20
Levelek	26